

Byahornet

ÅRGÅNG 41 1982

NUMMER 1

= Skåneland

BENGT ENGSTRÖM

Skånska tingsplatser och galgbackar

Om man i våra dagar spørjer någon om han kan säga var de gamla skånska häradsting- en höllos eller var avrättningarna ägda rum, så kan han endast i undantagsfall nämna platsen inom det egna häradet. Rö- rande förhållandet i andra, exempelvis närgränsande härad, vet han i regel ingen- ting alls. Det är för övrigt synnerligen märkligt, att en kulturföreteelse av så stora mått kunnat under något hundratal år råka i en så fullständig glömska.

Det finns så många härad i det skånska landet. Men vad betyder egentligen ordet härad? Jo, man kan sannolikt sätta det i förbindelse med ordet här, alltså armé. Det betecknar ursprungligen ett område, från vilket invånarna drogo i krig, i här- nad, under en gemensam hövding och ut- gjorde en underavdelning av den stora, samlade folkhären. Det var ett område, där människorna utåt hade stora intressen att värna och inåt i mångt och mycket voro hänvisade till varandra. En punkt inom häradet band alla invånarna samman, och den plats, där de ofta samlades och dyr- kade sina gudar i heden tid och kristen, där de bringade offer, höllo marknad och skipade rättvisa på tinget. Och dessa plat- ser gävo ofta sitt namn åt hela området. Från samlingsplatsen på de höga Rönne- berga backar fingo vi namnet på Rönne- bergs härad... Gravhögarna vid källan -

Oshöge - gävo namnet åt häradet utanför Malmö, Vämundar hög åt Vemmenhögs härad, St Harrie åt Harjagers, höjden med de heliga hagtorna åt Torna.

I gamla tider voro tingen av en oerhört stor betydelse. De höllos icke som nu för tiden några få gånger om året utan var fjor- tonde dag på varje tingsplats inom de skånska provinserna. De bevistades icke som nu av ett fåtal personer utan praktiskt taget av alla fria manliga inbyggare i hära- det, och särskilt under medeltiden mötte folket upp i mycket stora skaror. Tingen höllos aldrig inomhus utan på någon höjd under Guds fria himmel och först på 1600- talet började man bygga verkliga tingshus. På fyra stora träbjälkar lagda i fyrkant satt den dömande församlingen, och i mitten fanns en stor, flat sten, på vilken tjuvarna stodo under rättegången. Utanför stockar- na samlades folkmassorna, som kommo från häradets alla orter.

Oxie härad höll ting i Oxie Galgbacken bevarad

På de ställen, där tingen höllos, funnos i allmänhet även häradernas galgbackar eller avrättningsplatser, ofta belägna intill själva tingsplatsen men emellanåt vid ett skäl, en gräns mellan vångar och fälad, mel- lan socknar eller mellan häradet. Genom

en sådan förläggning ville man, enligt forntida tro, vinna att bli fullständigt kvitt den avrättades ande, ty genom att bli avlivad i en gräns skulle den dödes själ eller gengångare bli hemlös, trodde man och hindras från att skada de efterlevande.

Det närmast Malmö liggande häradet, det rika Oxie, vilket sedan 1874 i tingshänseende är sammanslaget med Skytts och har Malmö till sitt tingsställe, höll i forna tider sitt ting vid Oxie. Det är nu mycket länge sedan. Redan 1690 flyttade man till den för båda häraderna gemensamma tingsplatsen Klörup.

Omkring en och en halv kilometer söder om Oxie kyrka återfinna vi den gamla betydelsefulla platsen i ett mycket typiskt läge på gränsen till grannsocknen och med vida utsikt över stora delar av häradet. Här ligga intill varandra tings- och galgbacke, den förra nu överplöjd men den senare tämligen orörd med mycket av den gamla prägel bevarad. . . Den ligger i en vacker, stilla nejd, och ingen oro stör fri- den på denna plats, där så många av hära- dets avrättningar ägt rum inför stora folk- skaror och där de avrättade i stort antal vila under backens grönska. Här står det ännu ett par träd av det slag, som i dessa trakter vårdades och vördades som he- liga – ett par tornar. Av dessa är åtminstone en av betydande ålder, och man vill gärna tro, att den är en ättling av den stora torn, som i en dansk skrift omnämnes stod här vid tiden omkring år 1500.

Tingshögarna i Hammarlöv

Om vi från Oxie fortsätta stora landsvägen söderut träffa vi efter en mils resa på Skytts gamla tingsplats Hammarlöv. Redan från långt håll skymta vi den vita kyrkan med det runda tornet, där gudstjäns- terna före tingen genom århundraden ägt

rum och där mången dödsdömd före av- rättningen blivit skriftad och fått natt- varden.

Huruvida tingen ha hållits här sedan he- denhös är omöjligt att säga, men det är mycket sannolikt. Namnet Skytts kommer av sköt och betyder landet som skjuter ut i havet. Det pekar icke på någon bestämd plats. Men Hammarlöv ligger centralt i häradet, namnet har flertusenårig hävd, och kyrkan är byggd på en hednisk offer- plats, dit folk från när och fjärran har vall- färdat.

Norr om byn lågo tre högar, som kalla- des tingshögarna, där rätten över allt hära- det skipades under bar himmel genom medeltidens dunkla sekler. Fram på 1600- talet byggdes häradets första tingsstuga strax söder om dessa högar, en liten obe- tydlig byggnad, som man säkerligen an- vände endast då väder och vind jagade ned folket från högarna. I det allra längsta höll man nämligen i denna provins mycket styvt på att tingen enligt hävdvunnen ger- mansk sed skulle hållas under öppen him- mel. Slående bevis härpå har man även från Malmö, där stadens ting även efter rådhusets tillkomst ofta höllos ute på Stor- torget.

Sin användning som tingsstuga fick den lilla byggnaden i Hammarlöv icke länge behålla, ty tinget flyttades snart till Trelle- borg, som nu hade mist sin territoriella rättskipning och blivit degraderad från stad till bondby. Från 1690 blev tingsstället Klörup.

Men häradets galgbackar i Hammarlöv kommo nästan in i vår egen mansålder att fylla sina gamla uppgifter som avrättnings- platser. Den äldsta låg öster om byn, och här vittna namn på skiften såsom Tingby- yxan, Galgeryggarna och Galgeåkern om var den var belägen. Den senare avrätt- ningsplatsen var på en stor, vacker, vida

omkring synlig ättehög, Skälhög. Båda dessa platser ligga enligt aldrig sed i skälgränsen mot Vemmerlov.

Vemmenhögs galgbacke i Tramarkaskälet

När det gäller Vemmenhögs härad behöver icke den ringaste tvekan råda om var den ursprungliga tingsplatsen var belägen. Det var Vämundarhög-Vemmenhög. Men tingsbackarna på gränsen mellan Kells-
torp, Önnarp och Västra Vemmenhög och Tingsbacken i Tullstorp ha under äldre tid även kommit till användning, då det gällde att skipa lag och rätt. Häradets avrättningsplats har det mest typiska läge – på en för Söderslätt imponerande höjd i ett "tremarkaskäl" – där socknarna Västra och Östra Vemmenhög och Tullstorp stöta samman. Så hade väl häradsborna garderat sig mot de avrättades andar. Och det kunde kanske behövas, ty det var en av de flitigast använda rättareplatserna, där i medeltal minst en avrättning skedde under varje tioårsperiod.

Sedan tingsplatsen vid Vemmenhög hade tjänat ut flyttades tinget först till Skivarp, år 1749 till Anderslöv och 150 år senare till Ystad, då häradet i tingshänseende förenades med Ljunits och Herrestads härad.

Inom Ljunits var Tingared, som ju namnet självt säger, den plats, där rätten i forntid skipades, och där skvallra flera namn om den tiden, som Tingshögen, Birkatof-
ten, Pinan och Stolpakärr. Pinan är otvivelaktigt den ursprungliga rättareplatsen och Stolpakärr den plats där de avrättades lik blevo steglade. Under senare århundraden flyttades emellertid avrättningsplatsen till den nordligaste delen av häradet, till Buttenbjer vid Rögle, nära landsvägen Ystad-Lund. I grannhäradets huvudby

Stora Herrestad återfinna vi ännu i dag såväl tings- som galgbackarna.

Men vi gå nu längre norrut för att se på förhållandena i trakterna kring Öresund. Här ha vi längst uppe i norr ett härad, som bär det i många ögon underliga namnet Luggude. Det är emellertid inte så underligt som det låter. Det kommer helt enkelt av Ludguda vi, det vill säga jordbruksguden Ludguds helgedom eller tempel, som tydligen för mycket länge sedan var en så vördad plats, att den kunde skänka hela häradet sitt namn. Men var den platsen låg, därom veta vi intet, ej heller om de äldsta tingsförhandlingarna där ägde rum. Men det är sannolikt att så varit förhållandet. Under medeltiden höllos tingen i Fleninge, där ännu några ägonamn påminna om den tiden, såsom Länsmanshuslyckan, Steglenacken och Steglebackarumpan. År 1689 lämnade man för alltid den åldriga tingsplatsen, flyttade 1705 till Mörarp och sedermera i modern tid tillbaka till Häl-singborg.

Rönneberga backe

Är det för nuvarande litet känt om hithörande förhållanden i Luggude ställer sig saken helt annorlunda i det sydliga grannhäradet. Här reser sig stolt och mäktigt till en imponerande höjd berg eller backar, som fått sitt namn av hednatidens heliga träd rönnen, och där hednisk kult måste ha övats i stor utsträckning. Här reser sig Rönnebjer eller som det numera oegentligt kallas Rönneberga backar och behärskar hela bygdens naturbild. Här höllos också tingen och här, vida synliga över nejden, dinglade bovarna i galgarna eller lågo steglade högt uppe på hjulstängerna.

Under de många krigen i Skåne kämpades mången bitter kamp om besittningen av den väldiga höjden, och icke endast

brottslingar vila i denna jord, nej otaliga tappra krigare ha här under tidernas oroliga lopp funnit sin död och blivit jordade.

Här ha vårdkasar flammade mot skyn, då fienden nalkades vårt land, och bål vid avrättningar spritt sitt röda, straffande och varnande sken ur fräsande lågor över nejden. Hövdingar vila i hundratal i höjdens ättehögar. Det var alltså här på platsen med den ojämförligt stoltaste resningen av alla skånska tingshögar som rätten skipades för menige man och allmoge i hela Rönnebergs härad.

En karta från år 1728 lämnar oss ypperliga upplysningar om tingsområdet, där vi återfinna Galgehög och Bålhög, Galgeäng och Galgekälla, Tjuvedal och Horedal. Ursprungligen hade här liksom annorledes tingen hållits under bar himmel och tingshuset här hade förvisso kommit till stånd först på 1600-talet. Kanske det också hade skattat åt förgängelsen under samma sekel, då Carl XII och den danske kungen omväxlande voro i besittning av denna höjd under det skånska kriget på 1670-talet. Från Rönneberga flyttades tingen till Glumslöv och slutligen till Åkarp, då häradet var förenat med Harjager och Onsjö till en domsjö.

Onsjö är Odens härad och här höllos tingen sedan hednatiden i Östra Karaby, där det fanns en vida berömd offerlund och där det i samband med tingen och offerfesterna höllos stora marknader. Offerfesterna upphörde så småningom, då kristen tro segrade över hedniska seder, marknaderna miste sin betydelse och flyttade först till Hallaröd och sedan till Hörby. Slutligen flyttades det centrala samlingsmomentet till det tingsställe, som ännu består, nämligen Åkarp. Dit flyttades även Harjagers härads ting, som ursprungligen hållits i häradets huvudort Stora Harrie.

Men var höllos från början Torna härads ting? I Östra Torn eller Vallkärra Torn?? Eller i samband med Tre högars marknad på "Tre Kongers Höje"? Men var lågo dessa. Säkert är emellertid att tingen först år 1688 blev bofast i Dalby. Men här kan det icke tidigare ha hållits. Dalby kloster utgjorde genom hela den danska tiden ett separat rättsområde, en så kallad birk. Birkens gamla avrättningsplats blev efter 1688 bibehållen vid sin ursprungliga användning och låg vid den plats, där nu järnvägen skär landsvägen vid Everlöv, i den gamla gränsen mellan byns vångar och fålad. Den sista avrättningen skedde här år 1859.

Bara härad håll ting vid Önsvala bro

Ända sedan 1600-talets slut ha även tingen för Bara härad hållits i Dalby, men Bara hade givetvis tidigare sin egen tingsplats vid Önsvala bro i stora Mölleberga sydöst om Staffanstorp. Den gamla Galgebacken ligger där ännu bevarad i ursprungligt skick med mycket av forntidsstämning över sig. På en höjd intill höllos tingen, och här fanns även en tingsstuga, efter vilken ruiner synts ännu under slutet av 1700-talet. Som minne från denna stuga tog en häradsdomare Ola Persson Båth hem till sin gård, Önsvala nr 2, bland annat en port.

Innan vi sluta vår rundvandring skola vi göra ett besök också i hjärtat av Skåne – i Frosta och Färs härad.

Bland alla de moderna resenärer, som färdats vägen fram mellan Lund och Kristianstad är det väl icke få, som vid den vackra passagen genom Gudmundtorps socken veta om, att han har passe-

rat den plats, där genom åtskilliga århundraden alltsedan hedenhös Frosta härads ting ha hållits. Den heter typiskt nog Pinan efter de marter och kval som de häktade och dödsdömda här hade att utstå. Från Pinan flyttade man så småningom till Tranhals i Lyby och därifrån i slutet av 1600-talet till Hörby, där det redan då uppfördes ett tingshus. Nordost om den nuvarande köpingen funnos Galgebackarna och Stegleramen, Profosslyckan och Lagmannens gård.

Först ett gott stycke in på 1700-talet blev Färs härads ting bofast i Sjöbo tackvare friherren och kammarherren Lillienberg. Kronobefallningsmannen Johan Cronqvist hade låtit uppföra ett tingshus i Östraby och ville ha tinget där, varför Kungl. Majestät slutligen måste slita tvisten. Före 1730 hade man hållit ting på flera olika ställen – i Brandstad, Tulllesbo och Åsum, i Östraby och Hörby.

Den som tror att avrättningarna under de senaste århundradena voro sällsynta företeelser bedrager sig storligen. Enbart på 1760-talet skedde i sydvästra Skåne avrättningar vid Hörby, Åsum, Hammarlöv, Vemmenhög, Malmö och Ystad, varvid icke mindre än tolv människor miste livet. Under hundraårsperioden 1750–1859 fingo här ett sjuttiootal personer med döden plikta för sina gärningar. Särskilt livligt var det under denna period vid Vemmenhög, där elva dödsdomar exekverades. Malmö, Hörby och Dalby kommo nära efter med vardera nio exekutioner. Allra lugnast var det i Stora Harrie. Här skedde nämligen enast en avrättning, det var 1845 och då hade något sådant icke förekommit i mannaminne. Därför väntade man givetvis en väldig invasion av häradets folk, som

ville bevittna det hemska skådespelet. Men var skulle evenemanget gå av stapeln? Var fanns egentligen Harjagers gamla avrättningsplats? Då man ganska väl hunnit glömma bort platsen och dess gränser begärde kronfogden Klint i Lund hos Konungens Befallningshavande att lantmätare skulle utstaka området. Snart därefter meddelade den kände lantmätaren Ludvig B. Falkman, att avrättningsplatsen icke fanns utmärkt på någon karta. Han ansåg emellertid att området låg i själva gränsen mellan Stora Harrie och Södervidinge, där åldermannens löningsjord funnits före enskiftet. Den 10 april kom Falkman till Stora Harrie för utstakning, och det var sannerligen högt på tiden, ty redan dagen därpå skulle avrättningen äga rum. När han kom till byn svävade man ännu i ovisshet, och det var egentligen bara en enda person, som var säker på sin sak, en nära 80 år gammal undantagsman, Pål Tufvesson. Medan bönderna voro samlade inne i byn berättade denne man att han hade biträtt lantmätarna vid enskiftet 1807, då avrättningsplatsen utstakades på hemmanet nr 14. Själv hade han icke åsett någon avrättning där, ty någon sådan hade under hans levnad icke ägt rum inom Harjagers härad. Men han hade sett på en begravning där och det hade varit i hans unga dagar, när en "vestgöthe" i Södervidinge hade tagit sig av daga med gift och domstolen förordnat, att han skulle i galgebacke begravas. Pål Tufvessons fader hade emellertid berättat att en ryttare och två drängar hade blivit avrättade på Södervidinge kronobete. Ryttaren hade dock efter exekutionen blivit steglad på galgebacken i Stora Harrie.

Så vandrade hela skaran ut till Stora Harrie nummer 14 och väl ditkommen utpekade Pål Tufvesson genast platsen. I sitt protokoll har Falkman gjort åtskilliga an-